

ПРИНЦИПИ ЛОГІКО-СЕМІОТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ У ПАРЕМІЙНИХ ФОНДАХ РІЗНОСИСТЕМНИХ МОВ (ЯПОНСЬКА, АНГЛІЙСЬКА, УКРАЇНСЬКА, РОСІЙСЬКА)

НЕЗВАЖАЮЧИ на те що вивчення прислів'їв і приказок має давню історію (їхня природа і суть були темою дискусій ще за часів Платона та Арістотеля), зміст, зовнішня форма і внутрішня структура, онтологічні властивості прислів'їв і приказок ще й досі залишаються об'єктом ретельного дослідження вчених, причому не тільки філологів, фольклористів, лінгвістів, а й математиків, логіків та ін. [Mieder 2000, 157]. Тому сама по собі ця тема є міждисциплінарною. Справді, прислів'я і приказки – унікальне явище загальнолюдської культури.

У чому ж полягають особливості прислів'їв і приказок різних народів, що роблять їх несхожими на інші словосполучення, фразеологізми і вислови? Прислів'я – це завжди внутрішньо логічна, математично “безтілесна” формула, незважаючи на зовнішній, часто дуже яскравий і колоритний, “національний одяг”. Відомий російський пареміолог Г.Л. Перм'яков був одним із перших вчених у світі, хто побачив це і спробував проаналізувати. Як класичний приклад він розглядає російське прислів'я *Сапожник ходит без сапог* (яп. 紺屋の白袴 *koya no shirabakama* /букв. Красильник у нефарбованих хакама (шароварах)/ [НГ: 385]; укр. *На те він і кравець, щоб подертий жупан носити* [НПБП: 115]; англ. *Shoemaker's wife is the worst shod* /букв. У дружини швеця найгірші чоботи/) [АРФС: 1021] [Перм'яков 2001, 17]. Формальний стрижень цього прислів'я можна відобразити як логічну посилку і висновок, а саме: “той, хто робить якусь річ, сам цієї речі не має”. У національно специфічному соціумі така формула-стрижень здобуває реалемно маркованого забарвлення. При цьому число логічно типологізованих стрижнів є обмеженим, а самі вони являють собою універсалії, що відно-

сяться до алгоритму людського мислення та існують, так би мовити, *a priori*, незалежно від національно-культурних реалій конкретної мови.

Дослідники, називаючи прислів'я мудримими сентенціями, народними афоризмами, максимами, часом сплутують термінологію, що ускладнює їхню класифікацію. Загалом це – універсальні висловлення, логічною основою яких є узагальнене судження, а структурно-мовною базою – речення-узагальнення. Незважаючи на значну схожість, вищезазначені одиниці істотно різняться.

Прислів'я, або паремії, часто називають народними афоризмами, хоч між пареміями та афоризмами встановлено такі опозиції: 1) паремія є продуктом колективної уснопоетичної творчості – афоризм має літературне походження, 2) часова невизначеність виникнення прислів'я – збіг появи авторського афоризму з датою вживання літературного джерела; 3) жива розмовна основа прислів'їв – “печатка книжності” афоризмів і, зрештою, повчальність перших, не притаманна іншим.

Паремії – **стислі повчальні національно-культурні вислови, які за формою є узагальнено-образними, синтаксично замкненими, семантично цілісними і відтворюваними конструкціями, що виражають специфіку життя й побут кожної окремої національної спільноти і виконують директивну функцію.**

Паремії як національно-культурні вислови – це асоціативно “шифровані” повідомлення, розуміння яких вимагає етнолінгвістичних, традиційно-культурних знань, а також обізнаності з національною символікою. Остання, як відомо, акумулює в собі потужні інтеграції смислу [Пирогов 2001, 175; 2007, 72].

Національну мовну картину світу формує цілий комплекс факторів, під впли-

вом яких формується так звана національна мовна особистість, національний менталітет.

Символи є результатом образного переосмислення предметів і явищ навколишнього світу. Вони становлять специфічну образність паремійних одиниць, яка виявляє національні особливості народу – носія мови. Використання того чи іншого символу, за ідеєю М. Костомарова, має три основи:

– символи, що мають основу безпосередньо у природі і тому є цілком зрозумілими;

– символи, що ґрунтуються на історичному використанні предмета в житті предків народу;

– символи, що ґрунтуються на стародавніх міфічних чи традиційних переказах та віруваннях і становлять надбання народної мудрості [Костомаров 1967, 64].

Більшість із цих символів – архетипи, але всі вони є результатом тривалого паремійного моделювання дійсності. В пареміях у метафоричній формі виражається своя особлива модель світу, що склалася в досвіді архаїчного суспільства.

У кожній національній культурі домінують свої етнокультурні символічні архетипи, які суттєво визначають особливості світогляду та історичної долі народу. Так, наприклад, у германській духовності К. Юнг виділяє раціоналізм та прагнення до свободи й порядку, що відбивається у багатьох пареміях, які є “найбільш дійсним вираженням та неперевершеним втіленням тієї фундаментальної якості, що особливо властива німцям” [Юнг 1991, 53]. За К. Юнгом, актуалізація архетипу є “кроком у минуле”, поверненням до архаїчних властивостей духовності. Натомість посилення архетипічного значення може бути й проекцією в майбутнє.

Архетипом українського духу вважають філософію Серця, що означає переважання емоції над розсудливістю, інтуїції – над раціональністю [Франко 1984, 162–193]. Важливим фактором формування ментальності українців є родинне життя. Жінка-мати має особливе значення в системі духовних цінностей українського народу. Коли українців запитують про їхнє дитинство, найчастіше чуються спогади, навіяні глибокою любов’ю і пієтизмом до матері [Цимбалістий 1978, 17].

Відома думка про унікальну будову мозку японців, завдяки якій вони адекватно відчують природу і здатні сприймати навколишній світ інтуїтивно [Мазурик 1989, 7; Цунода 1978, 37]. Усі помічають такі риси японського характеру, як велике почуття обов’язку, послух, розуміння ієрархічності, культ батьків, брак спонтанності тощо.

Таким чином, національно-культурна специфіка паремійних одиниць є наслідком національних установок. Розвиваючись у неоднакових природних, соціальних умовах, різні народи акумулювали певне різноманіття характерів, типів мислення, форм поведінки, що відобразилось через паремії. Проте слід враховувати відносність будь-яких етнічних характеристик, оскільки стереотипи не мають універсального характеру та незмінності. Вони ситуативно та історично зумовлені.

Під етнокультурними паралелями фразеології різних мов зазвичай розуміють різномовні паремійні звороти, тотожні за семантикою, побудовані за спільною паремійною моделлю, схемою логіко-семантичного конструювання, але відмінні етнокультурним маркуванням паремійних образів, окремі складники яких пов’язані зі специфічними національними реаліями і набувають у складі паремійних одиниць специфічного, суто національного лексичного вираження.

На основі лексичної специфіки вираження цих компонентів може бути розроблена універсальна типологія етнокультурних паремійних паралелей у різних мовах світу.

Одні образні висловлювання мають прямий смисл – безпосередню номінацію, пряму мотивацію смислу, інші – образно-метафоричну. Паремійні одиниці з образною мотивацією можуть мати прямий смисл, а паремійні одиниці з прямою мотивацією – образний смисл: яп. 花より団子. *Hana yori dango* (букв. *Рисові пиріжки крапці за квіти*); укр. *Слів густо, а в животі пусто* [НПБП: 128]; англ. *The belly is not filled with fine words* [ODEP: 45] (букв. *Живіт не наб’єш гарними словами*); рос. *Соловья баснями не кормят* [СРПП: 312].

Отже, у словесній народній творчості певного народу можна знайти відповідник прислів’я іншої мови, але саме відповідник, а не таке ж саме прислів’я. В них буде

спільний смисл, відношення об'єктів, але ці об'єкти (реалії) будуть різними.

Оскільки прислів'я і приказки – знаки певних ситуацій, то самі ці ситуації стосуються всіх фразових висловлювань, які позначають як **інваріанти до варіантів**. Всі прислів'я і приказки з одним смислом, що виражають одну ситуацію, є **варіантами**, а сама ситуація **інваріантом**.

Компоненти і специфіка семантики паремійних одиниць японської, української, англійської та російської мов дають змогу змоделювати міжмовні образні етнокультурні паралелі через такі протиставлення: **екзистенціальні** (форма – зміст), **соціальні** (свої – чужі, війна – мир, багатство – бідність, купівля – продаж), **просторові** (верх – низ, початок – кінець, правий – лівий, попереду – позаду, прямий – кривий, короткий – довгий, порожній – повний тощо), **прагматичні** (радість – горе), **міфопоетичні** (життя – смерть, живий – мертвий), а також шляхом виокремлення певних концептосфер, пов'язаних з **обмінною** (концепт “дар”), **прагматичною** (сфера позитивних – негативних емоцій та оцінок), **артефактуальною** (створені людиною предмети, реалії), **аксіологічною** (позитивні – негативні риси, внутрішні – зовнішні якості людини, досвід, вміння – невміння, праця – ледарювання, правда – кривда, розум – дурість, красиве – потворне, добре – погане) і **міфологемною** (щастя – нещастя, доля – недоля) сферами.

Логіко-семіотична категоризація, яка становить основу моделювання прислів'їв та приказок, пов'язана зі структурою певної логічної ситуації та корелює з такими поняттями, як **акція/реакція**, **породжувальне/породжуване** (генеративи), **причина/наслідок** (каузативи), атрибутиви, партитиви (частина/ціле), актанти. Розглянемо їх докладніше.

Акція/реакція (акціонативи). За логіко-семіотичною моделлю **акція/реакція** постали паремійні одиниці, що маніфестують перетворення/неперетворення, мінливість якісної ознаки з певними конотативно-еспресивними й аксіологічними відтінками семантики. Так, наприклад, в українській мові ідея старості передається через сивину, яка викликає зворотний ефект – зміну поведінки людини: укр. *Во-*

лос сивіє, а голова шаліє [НПБП: 116]. Експресивність цієї семантики (легковажність літнього чоловіка) підсилюється в синонімічному трансформі *Сивина в голову – біс в ребро*. Ще одне українське прислів'я з таким самим значенням маніфестує образ сумісності/несумісності старого і молодого: *Старий кіт, а масло любить*, де, безперечно, йдеться не про kota і масло, а про старих людей, ловеласів, які полюбляють заходити до молодих жінок. Пор. рос. *Седина в бороду – бес в ребро* [НПБП: 119]. У японській мові звертається увага на легковажність старих людей, незважаючи на вік: яп. 頭禿げても浮気はやまぬ. Atama hagetemo uwaki wa yamanu [KNJED 1984: 369] (букв. *Хоч голова полисіла, а легковажність залишилася*). В англійській – ця семантика передається через образ негативних розумових здібностей: *There's no fool like an old fool* [АРФС: F-901] (букв. *Нема більшого дурня за старого*).

Породжувальне/породжуване (генеративи). Генеративні відношення можна простежити в таких прислів'ях, де один об'єкт походить з іншого (до того ж простежується несподіваність, раптовість об'єктів): *Земля ретнула – й чорт вискочив; Вихопивсь, як Пилип з конопель* (у цьому разі наявний специфічний компаративний компонент – власна назва). В японській мові їм відповідає образ несумісних, неможливих, неприродних у плані виникнення одного предмета з іншого: 瓢箪から駒が出る. Hyootan kara koma ga deru [KNJED 1979: 501] (букв. *Лошатко з гарбуза вискакує*).

Причина/наслідок (каузативи). Каузативну семантику – добування, втрати, виникнення чогось – маніфестують паремійні одиниці, в яких протиставляється **повноцінність/неповноцінність** добра і зла, їхня взаємозворотність. Наприклад, укр. *Добра добувши, кращого не шукай; Не треба плахти, коли і в запасі гарно; Пархоми, в щасті не брикай, як більш нема, то й нехай; Не кидай живого, не шукай мертвого* [НПБП: 666]. У цьому разі протиставлення добра і зла передбачає зв'язок з ідеєю **щастя/нещастя, живого/мертвого**, а також поняттями **багато/мало**. Крім того, в них наявні суто українські етнографізми: **запаска** – різновид жіночого фартуха, **плахта** – різновид спідниці та власна на-

зва – Пархім). Рос. *Лучшее враг хорошего; От добра добра не ищут* [СРПП: 238] збігається за мотивацією з англійським *The best is often the enemy of the good* [ODEP: 48]. Почасти воно збігається і з японським аналогом 大吉は凶に帰る. *Daikichi wa kyoo ni kaeru* [KNJED 1979: 1003] (букв. Найбільше везіння обертається невезінням) або його синонімом 過ぎたるは猶おやばざるがごとし. *Sugitaru wa nao oyobazaru ga gotoshi* [KNJED 1979: 1665] (букв. Дуже багато – все одно що дуже мало). До цієї групи прислів'їв належать і ті, в яких негативно маркуються певні соціальні негаразди, морально-етичні категорії (алкоголь, пияцтво), співвіднесені з логіко-семіотичним виявом **акція/реакція**: укр. *Карти хміль люблять*, рос. *Пить да гулять – добра не видать*, англ. *Dicing, drabbing and drinking are three D's to destruction* [ODEP: 185] (букв. *Карти, жінки і вино – три причини розорення*). Пор. яп. 飲む、打つ、買う. *Notu, utsu, kau* (букв. *Пить, играти в карти, гулять* [СД: 254]).

Атрибутиви. Власне якісна відповідність/невідповідність речей виникає на підставі моделі ситуації **акція/реакція**: рос. *Каков горшок, такова и крышка*; укр. *Який пастух, така й череда*. Трансформи цього прислів'я в українській мові ще містять знаки культурної ономастики (власні імена) та форми етикету, ввічливості: *Який Яків, стільки й дяки*. Японський міжмовний аналог актуалізує образ соціальної ієрархії, слуги та господаря, підпорядкування нижчого вищому за рангом: 主が主なら家来も家来 *Shuu ga shuu nara, kerai mo kerai*. [KNJED 1979: 801] (букв. *Якщо господар як господар, то й слуга як слуга*). Подібний образ маємо і в англійській мові: *Like master like man* [АРФС: М-430] (букв. *Який господар, такий і слуга*). Узагальнено-переосмислена семантика в російській мові пов'язується із певним ставленням до духовенства: *Каков поп, таков и приход* [СРПП: 140].

До цього блоку прислів'їв примикають також і ті, які виникають за принципом **дія/антидія** якісно подібних або якісно різних речей (за кольором, зовнішнім виглядом, поведінкою, моральними якостями). Порівняймо укр. *Сміялася верша з сака, оглянулася – сама така*; *Дорікав горщик чаунові, що чорний*; *Насміявся*

голий стриженому [НПБП: 161]. Такий самий образ і лексичний склад відповідників властивий російській і англійській мовам: рос. *Горшок котлу смеется, а оба черны* [НПБП: 27]; англ. *The pot calls the cattle black* [АРФС: Р-755] (букв. *Горщик узиває казан чорним*). Порівняймо японське (目糞鼻糞を笑う. *Mekuso hanakuso wo warau* [KNJED 1979: 1078] (букв. *Слиз із очей сміється над соплями*), де маємо протиставлення фактично однорідних за своїм функціональним призначенням фізіологічних процесів (виділення з очей і виділення з носа).

Партитиви (частина/ціле). Окремі прислів'я семантично перетинаються з моделлю ситуації **частина/ціле**. Передусім це виявляється через протиставлення назв частин тіла людини (таксономія *рука/палець, голова/ноги*) чи меронімів, або частин споруд (дім і його частини), назв спорідненості і свояцтва. Так, наприклад, в українській мові наявні кілька синонімічних прислів'їв на позначення надмірного вияву ознаки: *Дайте мені, ще й дитині моїй* (образ маніфестує ідею обміну матеріальними благами); *Коли мед, так і ковшем* (у цьому разі наявний прихований образ ложки з ідеєю малої величини, яка протиставляється ковшуві як значно більшому за розмірами предмету і меду як чомусь приємному, такому, що дає насолоду); *Дай курці грядку, а їй і городу мало* (грядка становить складник чогось більшого – городу). Російський аналог співвідноситься за своєю образно-мотиваційною структурою з назвами частин тіла людини: *Дай ему палец, а он и всю руку откусит* [РПП: 72]. Аналогічний партитивний образ (частини одиниць виміру) покладено в основу англійського *Give him an inch and he will take a yard* [ODEP: 303] (*Дай йому дюйм, і він візьме ярд*). У японській мові паремія фіксує образ **частини/цілого** через концепт обміну, купівлі/продажу та співвідношення вхідної частини будівлі й дому в цілому 庇を貸して母屋をとられる *Hisashi wo kashite, omoa wo torareru* [KNJED: 453] (букв. *Позич йому танок, так він і весь дім забере*).

Актанти (активний або пасивний суб'єкт) типу “хтось комусь яму рие”. Показовою у цьому зв'язку виявляється опозиція *старе/нове*, яка реалізується в актантних відповідностях двох об'єктів

(активний – діючий – суб'єкт, дія якого спрямована на певний об'єкт). Цим одиницям властива не тільки яскрава образність, а й ціннісна модальність, оскільки більшість із них пов'язується з образами лиха (зла) тому, хто згадує щось погане, у його протиставленні добру (щастю). До таких паремійних аналогів можна віднести укр. *Хто давнє поминає, той щастя немає; Хто давнє пом'яне, той лиха не мине* [НПБП: 375]; рос. *Кто старое помянет, тому глаз вон* [СРПП: 152] (російська одиниця, як бачимо, виявляється найбільш експресивною). Останні одиниці за своєю образністю, стилістичною маркованістю і компонентним складом збігаються з англійським відповідником *Let bygones be bygones* [АРФС: В-1513] (букв. *Минуле хай залишається минулим*). Ще в одному українському синонімічному відповіднику – *Що було, те мохом поросло* – образ старого передається через, мох, який, звичайно, виростає на предметах старих, давніх, нерухомих (тут у переносно-метафоричному значенні йдеться про якісь давні, можливо, не завжди приємні події, про які не варто згадувати). Аналогічна денотативна знакова ситуація в японській мові передається за допомогою онтологічного концепту швидкоплинності, рухомої, бистої води, яку не можна повернути, як і не варто згадувати про якісь давно минулі події: *過ぎた事は水に流せ*. *Sugita koto wa mizu ni nagase* [KNJED 1979: 1112] (букв. *Пусти по воді те, що вже минуло*).

Зіставно-типологічна характеристика **інваріантних (опозиційних) тематичних пар** дає змогу з'ясувати набір, типологію образних структур, виявити види відношень між їхніми семантичними складниками.

Кожна ФСГ має свою таксономію, оскільки окреслені логічно-семіотичні типи ситуацій, а також визначені концептуальні сфери при подальшій класифікації розгалужуються на кілька підгруп (назвемо їх фразеосеміотичними класами, або формотворчими групами).

Так, зокрема, блок **атрибутиви** містить такі складники, як якісна відповідність і/або однорідність понять, *виявлення/невиявлення* речі в ознаці, *інтенсивність/неінтенсивність* вияву категоріальної якісної ознаки (архісеми якості), *сумісність/несумісність*,

взаємозамінність, взаємозворотність/невзаємозамінність ознаки тощо).

Ці ФСГ ґрунтуються на безпосередньому зв'язку між двома об'єктами (річ-ознака) і виявляються у двох логіко-семіотичних варіантах: а) кожній речі властива певна якість або властивість; б) залежність між відношенням речей і відношенням властивостей (*відповідність/невідповідність* речі й ознаки). Від цих варіантів відгалужуються різноманітні трансформи, як-от:

1) якісна *відповідність/невідповідність* предмета й ознаки; 2) якісна *схожість/несхожість* ознаки; 3) *відповідність/невідповідність* характеру дій за ступенем якості; 4) якісна *відповідність/невідповідність* ознак; 5) якісна *відповідність/невідповідність* дії; 6) *виявлення/невиявлення* ознаки речі; 7) надмірний вияв ознаки; 8) якісна *мінливість/незмінність* ознаки; 9) якісна *зворотність/незворотність* ознаки; 10) *взаємовиключення* ознаки речі.

Якісна відповідність/невідповідність предмета й ознаки

1. Природно-якісна *відповідність/невідповідність* речей виявляється за принципом предметно-тематичної групи **породжувальне/породжуване** у прислів'ях типу *Сова не приведе сокола; Тернина грушок не родить; Яке коріння, таке й насіння; Який дуб, такий клин, який батько, такий син*. За ознакою якісної відповідності чоловічого/жіночого, їхньої сумісності, єдності марковані й такі прислів'я: яп. 似た者夫婦. *Nita mono fuufu*. [KNJED 1979: 252; БЯРС 1970: 691; СЯП 1994: 372; НГ 2000: 848] (букв. *Чоловік і жінка – схожі*); англ. *Like man, like wife* (букв. *Який чоловік, така й жінка*); укр. *Який їхав, таку й здибав; Чоловік та жінка – одна спілка* [УПТП: 177]; рос. *Муж и жена – одна сатана* [СРПП: 201].

2. Якісна *схожість (однорідність) / несхожість (неоднорідність)* ознаки наявна в таких прислів'ях, наприклад: яп. 瓜二つ *Uri futatsu* [KNJED 1979: 1925] (букв. *(Схожі) як дві половини дині*; англ. *As like as two peas* [АРФС: L-612] (букв. *Схожі як дві горошини*); укр. *(Схожі) як дві краплі води* [РУС: 1-650]; рос. *Похожи как две капли воды*. Спільний компаративний компонент цих адвербіальних за структурно-граматичною природою сполук слів

зумовлює подібність лексичного складу, де варіюється лише об'єкт порівняння – крапля, диня, горошина.

3. **Відповідність/невідповідність** характеру дій за силою або ступенем якості (взаємовплив, уподібнення), рідше, актантна **відповідність/невідповідність**, властива пареміям типу: *З яким пристаєш, таким і сам стаєш* [УПТП: 882].

Водночас на позначення невідповідності певних дій, виконуваних суб'єктом, в українській мові вживається прислів'я *Не той пиво п'є, хто варить* [НПБП: 830], де маємо згадувану логіко-семіотичну схему актантною **відповідності/невідповідності** дії чи атрибута суб'єкта. Ідентична денотативна ситуація в японській мові пов'язується зі специфічною етнореалією (предметом одягу) – хакама: 紺屋白袴. *Kooya no shira-bakata* [НГ: 385] (букв. Красильник у нефарбованих хакама (шароварах)). В українській мові на позначення цієї ситуації представлений образ кравця з подертим жупаном: *На то він і кравець, щоб подертий жупан носити*, типологічними паралелями якого служать російське *Сапожник ходит без сапог* [НПБП: 115] та англійське *Shoemaker's wife is the worst shod* [АРФС: 1021] (букв. У дружини швеця найгірші чоботи).

4. Якісна **відповідність/невідповідність**, **сумісність/несумісність** ознак. У цьому разі між речами, які перебувають у певному зв'язку, наявна строга відповідність за величиною: які розміри одних об'єктів, предметів, такі ж самі розміри інших. Так, у багатьох мовах цей образ передається через ідею того, що підходить, вписується в певні просторові межі, рамки або переносно, переосмислено – прийнятті норми поведінки, моралі, підходить за рангом, соціальним становищем: укр. *Кравець крає, як йому матерії стає. По своєму ліжку простягай ніжки* [НПБП: 101]. У словнику Б. Грінченка ще маємо: *Рівняйся кінь з конем, а віл з волон*; англ. *To cut one's cloth according to one's cloth* [ODEP: C-751] (букв. Кроїти собі плаття відповідно до своєї матерії), де маємо маркування якісної відповідності об'єктів. За такою ж самою локативною ознакою (розмір, величина) маркується образ у японській мові з яскраво вираженим екзотичним компонентом: 蟹は甲羅に似せて穴を掘る。 *Kani*

wa kooru ni nisete ana wo horu. [KNJED 1979: 711] (букв. Краб риє ямку у відповідності до розміру свого панцира). Водночас відповідність/невідповідність, несумісність ознак передається через негативні сенсорні відчуття, наприклад англ. *To feel like a fish out of water* [АРФС: F-342] (букв. Почуватися як риба без води), неможливість вписатися у певне місце за розмірами, відчувати моральний або фізичний дискомфорт (*Бити не в своїй тарелке* – в російській), ненормальної ситуації, коли певна надприродна істота перебуває у незвичному місці, на суші – 岡に上がった河童。 *Okani agattakappa.* [KNJED 1979: 732] (букв. *Каппа /персонаж японських казок, схожий на водяника/ на пагорбі*). Типологічно спільний образ несумісності, неможливості поєднання ознак представлений практично в всіх зіставлюваних мовах, де маємо концепт “кохання, любов”: яп. 恋は思案の外。 *Koi wa shian no hoka* [KNJED 1979: 883] (букв. *Кохання – поза здоровим глуздом*); укр. *Любов не знає закону* [ПТП: 86]; рос. *Любовь зла – полюбишь и козла* [СРПП: 166]; англ. *Love and reason do not go together* [ODEP: 488] (букв. *Кохання і розум не йдуть поруч*).

5. Якісна **відповідність/невідповідність** дії, надмірний вияв якості дії, яка входить до складу предметно-тематичної групи, що ґрунтується на інваріантних парах протиставлених сутностей – **знищувальне/знищуване**.

Ця опозиція має свій конкретний вияв як **практикованість/непрактикованість** **знищуючого/знищувального**. Наприклад, яп. 猫に鯉節の番をさせる。 *Nekonikatsuo-bushi no ban wo saseru.* [KNJED 1979: 760] (букв. *Залишити кішку стерегти тунця (тунець – найулюбленіша риба японців)*); укр. *Такий сторож з вовка при вівцях, як з козла при капуста* [НПБП: 110]; англ. *To set the fox to keep the geese* [ODEP: 285] (букв. *Пустити лиса стерегти гусей*). Пор. рос. *Пустить козла в огород* [НПБП: 110].

6. **Виявлення/невиявлення** ознаки речі маємо в прислів'ях типу яп. 晃もの必ずしも金ならず。 *Hikaru-mono kanarazushimo kin narazu* [KNJED 1979: 832]; рос. *Не все то золото, что блестит* [СРПП: 205]. Цей образ має паралелі практично у всіх зіставлюваних мовах у вигляді відповідників з однаковим лексичним складом, тому

що є біблеїзмом. Крім того, в українській мові наявні ще й смакові й аксіологічно марковані характеристики об'єктів через протиставлення добра й зла, доброго й поганого, наприклад: *Не все добре, що смакує; Блищить, як золото, а всередині болото* [НПБП: 74]. У цьому разі йдеться не про фізичну цінність предметів, а про моральну деградацію, зіпсутість людини.

7. Надмірний вияв ознаки, її **інтенсивність/неінтенсивність (корисність/некорисність)**. У японській мові представлений переосмислений, казковий образ войовничих ліліпутів, семантика руйнування, які видаються зайвими, некорисними: яп. 蝸牛角上の争い。 *Kaguyi kakijoo no arasoi*. [KNJED 1979: 657] (букв. *Битва на рогах равлика – в японській казці два ліліпутські королівства, розташовані на рогах равлика, розпочали прикордонний конфлікт, у якому протягом 15 днів загинули десятки тисяч їхніх мешканців; мораль: війна є війна навіть у ліліпутів*). У решті мов передається гіперболічний образ активної фізичної дії, семантика руйнування із відтінком іронії, які видаються зайвими, некорисними: англ. *A storm in a teacup* [ODEP: 778] (букв. *Буря у склянці чаю*); укр. *Буря у склянці води*.

9. Якісна **зворотність (взаємозамінність)/невзаємозамінність** ознаки. В японській мові на позначення цієї логіко-семіотичної ситуації маємо образ щита (яп. 盾の両面を見よう。 *Tate no ryoomen wo miyou* (букв. *Дивись на обидві сторони щита*) [KNJED 1979: 1749]. В українській маємо образ палиці: *У палиці два кінці* [Ном: 211]. В російській маємо такий самий образ: *Палка о двух концах* [РПП: 250]. В англійській мові ця ситуація актуалізується в образі медалі: *Every medal has two sides* [АРФС: М-554] (букв. *Кожна медаль має свій зворотний бік*).

Взаємовиключення ознаки речі передається через різні образи: в японській через назви рельєфу, місцевості – 海のものも、山の物つかぬ。 *Umi no mono tomo, yama no tomo tsukanu* [KNJED 1979: 1916; БЯРС 1970: 360] (букв. *Ні з гір, ні з морів*); в англійській – також через зоосемізми та орнітосемізми *It is neither fish, flesh nor fowl* [АРФС: F-639] (букв. *Ні риба, ні м'ясо, ні птиця*); в українській і російській – через назви спорідненості і свояцтва, зоосемізми, орнітосе-

мізми, природні стихії: укр. *Ні брат ні сват; Ні пес ні баран; Ні риба, ні м'ясо, а щось не наче гриб; Ні вогню, ні полум'я – тільки дим* [НПБП: 87]; рос. *Ни рыба ни мясо; Ни брат ни сват / Ни кум ни сват* [НПБП: 87].

Висновки

1. Аналіз паремій японської, англійської, української та російської мов з урахуванням ступеня розгортання архетипів, що лежать у їхній основі, дає можливість класифікувати прислів'я і приказки на архетипні образи-сюжети, образи-символи та образи-мотиви. Образи-сюжети паремій виконують сугестивну функцію – характеризуються найбільшим ступенем пізнання, оскільки концептуальна структура образу вербально втілена сюжетом, знайомим для більшості культурно-освічених індивідуумів. Підґрунтям образів-сюжетів є культурні архетипи, а образів-мотивів – психологічні. Формування й інтерпретація образів-символів вмотивовані знанням універсальних та національних символів. Стаючи символом, паремія відображає суть певної події чи явища.

2. Паремійна модель у японській, англійській, українській та російській мовах репрезентована структурно-семантичним інваріантом стійких сполучень, які схематично відображають відносну стабільність їхньої форми і семантики. Утворення прислів'їв та приказок за моделями – це процес, який передбачає формування нових знаків-паремій із відповідною новою структурою і типовим значенням і є не одноразовим актом, а тривалим у часі процесом.

3. Національний фонд японських, англійських, українських та російських паремійних одиниць – це складна і струнка логічна система, що ґрунтується на логіко-семіотичному (за характером модельованих знакових ситуацій) та предметно-образному (за тематичною ознакою) принципах.

4. Етнокультурні паралелі у зіставлених мовах становлять певні семіотично марковані інваріантні ситуації, які мають різноманітне вербальне оформлення, спільну (ізоморфну) або відмінну образно-мотиваційну структуру, що відображає специфіку виявлення стереотипів народного мислення, набір символічних архетипів, співвіднесених зі структурою семіотичного універсуму.

ЛІТЕРАТУРА

- Костомаров М. Дві руські народності.* Київ, 1967.
Мазурик В. Передмова // Мудрість народна. Київ, 1989.
Mieder W. General thoughts on the nature of the proverb // Rev. de ethnografiesi folclor. Т. 36, N 3/4. Бу С., 1991.
Пермяков Г.Л. Пословицы и поговорки народов Востока. Москва, 2001.
Пирогов В.Л. Мудрость Востока и Запада: экософские и лингвистические основания (подход к сравнительному исследованию устойчивых фразеологизмов) // Наук. вісн. каф. ЮНЕСКО Київ. держ. лінгв. ун-ту. Сер. Філологія. Педагогіка. Психологія. Вип. 5. 2001.
Пирогов В.Л. Система ментальних стереотипів, відображена в японських прислів'ях і приказках // Східний світ, 2007, №3.
Франко І.Я. Українці // Франко І.Я. Зібрання творів у 50-ти т. Київ, 1984, т. 41.
Цимбалістий В. Родина і душа народу. Київ, 1978.
Цунода Т. Мозок японців. Токіо, 1978.
(角田忠信。日本人の脳。大修館書店。)
Юнг К.Г. Архетипы и символ. Москва, 1991.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

- АРФС – Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь: В 2 кн. 3-е изд., испр.* Москва: Сов. энцикл., 1967.
БЯРС – Большой японско-русский словарь: В 2 т. / Сост. С.В. Неверов и др. / Под ред. Н.И. Конрада. Москва: Сов. энцикл., 1970.
НГ – Словник японських прислів'їв, приказок і фразеологізмів. Токіо: Обунся, 2000.
Ном – Українські приказки, прислів'я і таке інше: Збірники О.В. Марковича / Уклад М. Номис. Київ: Либідь, 1993.
НПБП – Пословица не мимо молвится: Рус. пословицы и поговорки с укр. соответствиями. 2-е изд., испр. и доп. / Сост. Н. Беленькова. Київ: Дніпро, 1969.
РУС – Російсько-український словник: В 3 т. / Редкол.: И.К. Белодед (предс.) и др. Київ: Глав. ред. УСЭ, 1987–1988.
СД – Даль В.И. Пословицы русского народа. Москва: ННН, 1997.
СРПП – Жуков В.П. Словарь русских пословиц и поговорок. Москва: Сов. энцикл., 1998.
СЯП – Словник прислів'їв і приказок. Токіо: Гото сьйоін, 1994.
УНПТП – Українські народні прислів'я та приказки. Київ: Т-во "Знання" України, 1992.
УПТП – Мишанич С.В., Пазяк М.М. Українські прислів'я та приказки. Київ: Дніпро, 1984.
KNJED – Great Japanese – English Dictionary. Tokyo: Kenkyusha, 1984.
ODEP – The Oxford Dictionary of English Proverbs. Oxford: Clarendon Press, 1970.